

УДК 821.1612: 316.343-058.14

DOI 10.31494/2412-933X-2018-1-7-150-162

Ukrainian proletarian literature: issues of the modern approach

Українська пролетарська література: проблеми сучасного підходу

Olesia Omelchuk,

Candidate of Philological Science,
Senior Research Fellow

omelchuk_olesia@ukr.net

Shevchenko Institute of Literature
NAS of Ukraine

✉ 4 M. Hrushevskoho, St.,
Kyiv, 01001

Олеся Омельчук,

кандидат філологічних наук,
старший науковий співробітник

omelchuk_olesia@ukr.net

Інститут літератури
ім. Т. Г. Шевченка НАН України

✉ вул. М. Грушевського, 4
м. Київ, 01001

Original manuscript received October 01, 2018

Revised manuscript accepted October 28, 2018

ABSTRACT

The author of the article substantiates the existence of a proletarian concept as a separate historical phenomenon and a theoretical construct in the Ukrainian literature of 1919-1934 period. This articles discusses such problematic aspects of proletarian discourse as chronology, genealogy, revolutionary semantics, normative poetics, concepts of proletarian avant-garde and proletarian Europeanism.

The article concludes that:

1) the modern study of proletarian literary discourse must take into account the whole array of texts of the proletarian type, including pre-revolutionary ones, as well as those created by Western Ukrainian adherents of proletarian art and representatives of Ukrainian political emigration, among whom there were supporters of Marxist ideas;

2) the appearance of texts of the proletarian type in Ukraine was both historically justified and politically determined;

3) the proletarian stage of Ukrainian Soviet literature embraces period between 1919 and 1934;

4) the literary narratives of 1919-1934 are notable for their response to the realities and attitudes of the revolutionary / post-revolutionary era; there is contamination and conflict between two revolutions (proletarian and national) in their structures, and the image of revolution as a negative entity or trauma in the proletarian critique becomes the criterion that calls into question the identification of the text as of proletarian type;

5) During the period between 1919 and 1934, the conceptions of proletarian and socialist culture are often synonymous, however, gradually, negativism toward proletarian culture becomes an important component of Marxist critique;

6) socialist realism replaces proletarian realism.

Key words: words: proletarian literature, revolution, proletarian realism, normative poetics.

В українському літературознавстві існує низка тем, що потребують наукової ректуалізації, детального текстового аналізу. Велика частина таких проблем пов'язана з періодом формування українського письменства як пролетарського, коли в ситуації новопосталої політичної дійсності більшість тогочасних літераторів називали себе adeptами революційної культури.

Пролетарська література як історичне явище й теоретичний конструкт і далі є мало досліджуваним. На відміну від інтересу до соціалістичного реалізму, вона зрідка стає об'єктом літературознавчої рефлексії, незважаючи на спроби дослідників різних поколінь схарактеризувати особливості розвитку українського письменства ще до того періоду, коли було проголошено пріоритет соціалістичного реалізму. Дмитро Наливайко у статті “Замітки щодо ґенези й типології соціалістичного реалізму” (2008) писав: “Безпосереднім витокom соцреалізму служить т.зв. пролетарська література, яка набула поширення на межі XIX–XX с. і яка, точніше, була літературою на пролетарську тематику, що створювалася письменниками, пов'язаними тією чи тією мірою з робітничим рухом і соціалістичною ідеологією. Слід, проте, сказати, що за художнім змістом і структурою вона далека від соціалістичного реалізму <...>” (Наливайко, 2008: 47). Міркування Д. Наливайка цілком справедливі, причому вони можуть бути доповнені, зважаючи на особливості функціонування в українському літературному процесі ідеологем та настроїв пролетарського типу.

Одне з важливіших питань стосовно пролетарської та загалом української радянської літератури полягає у тому, чи існували історичні та художні передумови для постання такої літератури, чи може, про неї слід говорити як про безпосередній наслідок політичного впливу. Відповідь полягає у тому, що поява текстів пролетарського типу була, вочевидь, як історично закономірною, так і політично зумовленою.

Марксистські уявлення про соціальну справедливість, класову диференціацію та психологію пролетаря просочувалися в українські літературознавчі розвідки задовго до утвердження комуністичної влади. Показово, що вже 1913 року В. Коряк нарікав на розмитість поняття “пролетарська ідеологія” внаслідок великої кількості її adeptів й інтерпретаторів (Коряк, 1913: 94), а більшість із яких він не вважав тими, хто “тяжить до консеквентного і дійсно революційного соціалізму” (Коряк, 1913: 101).

На думку В. Коряка, яку він висловив у статті “Етапи” (1921), першим популяризатором пролетарської культури в Україні став журнал “Дзвін” (Київ, 1913-14), де друкувалися статті А. Луначарського (Коряк, 1921: 88). Показово, що В. Коряк оминув інші імена, безпосередньо пов'язані зі згаданим журналом, як-от діяльність Д. Донцова, який упродовж певного часу виступав як дослідник марксизму і називав його творців “великими соціалістами” (див.: Донцов, 14).

Ще одним відомим часописом, де активно коментувалися погляди марксистів, став журнал “Українська хата” (Київ, 1909-1914). Тут виходили статті про марксистське розуміння світу, причому всі ці теми раз у раз проектувалися на проблеми української культури. Так, критик А. Товкачевський був автором відгуків на книжку В. Коряка “До брами” (1913) і на книжку Л. Юркевича “Кляси і суспільство” (1913). Саме в “Українській хаті” Д. Донцов помістив свою відповідь співробітникам редакції “Дзвонів” після критичного виступу на свою адресу Л. Юркевича (див.: Миронець, 2015). Всі ці факти свідчать про те, що сучасне вивчення марксистського / пролетарського літературного дискурсу повинне зважати на увесь масив текстів, в тому числі – дореволюційних, а також враховувати доробок західноукраїнських адептів комуністичної культури і тих представників української політичної еміграції, які, знову таки, декларували прихильність до марксистських / соціалістичних ідей.

Підстави для визначення українського літературного процесу 1919-1934 років як такого, де домінантною стає пролетарська ідея, зумовлені кількома взаємопов'язаними факторами. Перше – це візія нового мистецтва, що означувалося як пролетарське, а також – як жовтнєве, революційне, комуністичне, значно рідше – як соціалістичне, радянське, а у послідовному формулюванні часопису “Нова генерація” (1927-1930) – як “ліве”. Велика частина українських письменників, – навіть тих, яких ми не зараховуємо сьогодні до представників літератури власне пролетарської, – називали себе речниками пролетарського світу або ж такими їх вважали тогочасні критики. По-друге, велика кількість українських літераторів прагнули сформулювати засади пролетарської поетики та критики, а дискусії точилися навколо того, чиї погляди найбільшою мірою відповідають духові революційної творчості. Частина тогочасних літературних практик були очевидною спробою переорієнтувати розуміння пролетарської культури як політичного класового конструкту у простір інтерпретації й експерименту. По-третє, літературні організації, збірники й періодичні видання у своїх назвах, гаслах і прокламаціях експлуатували семантику пролетарського штибу. І нарешті, великий масив тогочасної художньої літератури доречніше кваліфікувати як частину пролетарського, а не соцреалістичного літературного процесу. Наративи 1919-1934 рр. прикметні тим, що вони стають гострим відгуком на реалії революційної/постреволюційної доби.

Обґрунтування параметрів української пролетарської літератури передбачає з'ясування її хронологічних меж, теоретичних і естетичних пропозицій, культуртрегерських візій, специфіки літературно-критичних і художніх практик, конструювання канону і анти-канону, типологічних кореляцій із символізмом й авангардом, а також із наступними етапами українського письменства в радянський період. Важливо з'ясувати і рівень впливу російської марксистської думки на український літературний процес 1919-1934 рр., функціонування в ньому колоніальних, антиколоніальних, націоцентричних ідеологем. Аналіз

кожної із зазначених проблем породжує велику кількість супутніх запитань.

Одним із важливіших нюансів в історії українського пролетарського письменства є хронологія. У радянській традиції за точку його відліку служила російська жовтнева революція 1917 року. У такий спосіб українська літературна ситуація відразу політизувалася та підлаштовувалася під російську: її літочислення велося від 1917 року, хоча початки організованого літературного життя в Україні під егідою радянської політичної системи точніше відраховувати від 1919 року, коли з'являються альманахи “Червоний вінок” (Одеса, “Видання Окружного Комітету Херсонщини У. П. С.-Р. К”), збірник “Веснянки” (Київ, видання “Всеукраїнського”), і перше число журналу “Мистецтво” (Київ, видання “Всеукраїнського”). На обкладинці четвертого числа “Мистецтва” за 1919 рік, крім зображень козака Мамая і Пегаса, можна побачити гасло “Пролетарі всіх країн єднайтеся!”. Як зауважує М. Мудрак, виконані Г. Нарбутом обкладинки “Мистецтва” вписували традиційні образи у пролетарський контекст (Мудрак, 2018: 273). Крім цього, 1919 року в Харкові вийшов “Сборник нового искусства” (видання “Всеукраїнського відділу мистецтв комнапрспіві”), автори якого так само переймалися проблемами пролетарського мистецтва. Серед імен харківського збірника – В. Єрмілов та Г. Петніков, які підтримували контакти з російськими та українськими митцями та здійснили безпосередній вплив на пролетарське спрямування української культури.

Відповідно до хронології, яка вела появу нової української літератури від 1917 року, її першим підсумком стає 1921 рік. П'ятиріччя було відзначене виходом збірника “Жовтень” із присвятою “роковинам великої пролетарської революції”. Збірник відкривав “Наш універсал до робітництва і пролетарських митців українських” за підписом Миколи Хвильового, В. Сосюри, М. Йогансена. Проголосивши окремішність від будь-яких літературних шкіл і напрямів, назвавшись співцями пролетаріату та комунізму, ці письменники заявили про долання усіх літературних традицій, буржуазної естетики, футуризму, неокласицизму, формалізму, та оголосили “еру творчої пролетарської поезії справжнього майбуття” (Хвильовий, 21: 1).

Як спостеріг С. Єфремов, “Наш універсал до робітництва і пролетарських митців українських” проголошував взаємовиключні тези, оскільки його підписанти, декларуючи заперечення всіх традицій, тут же називали Шевченка і Франка своїми попередниками і пророками (Єфремов, 1919: 420). Показово, що початок хронологічної рамки, куди потрапляють у Єфремова пролетарські поети і критики, означений 1919 роком. Саме 1919 рік як відправну точку в розвитку українського пролетарського літературного руху називали В. Поліщук і Михайло Доленго, хоча у їхньому творчому доробку присутнє, так би мовити, паралельне датування: Поліщук, видаючи літературно-мистецький

збірник “Гроно” (Київ, 1920), а Доленго у статтях про підсумки “жовтневої” літератури, ведуть її відлік таки від 1917 року.

Дещо інший погляд на хронологію присутній у Б. Якубського: 1919-1920-і він називає роками утвердження радянської влади в Україні, а появу “твердих проявів” пролетарської літератури переносить на 1921 рік (Якубський, 1927: 125). Справді революційним мистецтвом у період 1913-1923 року він вважав футуризм, “коли <...> ще не було ні Гарту, ні Плугу, а мало родитися Гроно” (Гадзінський. 1927: 110).

У радянській історіографії, яка демонструє неоднозначне ставлення до пролетарського письменства, зустрічаються твердження про відсутність потреби визначати фундаторів пролетарської поезії (Крижанівський, 1970: 93). Насправді для українських літераторів 1920-х важила проблема, пов’язана із зачинателями та чільними представниками, а відповідно – із проблемами спадковості, канонотворення, нормативної поетики. Текстовий масив 1920-х років демонструє актуальність і неоднозначність поглядів на всі ці питання. З одного боку, дискусії точилися між представниками різних літературних організацій, які претендували на першість (передусім, між “плужанами” й “гартівцями”, хоча, приміром, В. Поліщук вказував на “Всеукраїнську федерацію пролетарських письменників і мистців” як на предтечу “Гарту” (Поліщук, 1929: 139), а з іншого, існувала поколіннєва та персональна диференціація, відповідно до якої тих чи інших осіб проголошували головними репрезентатами пролетарської творчості. Так, із середини 1920-х років культивувався постать Василя Еллана-Блакитного як центральної фігури українського літературного життя, а також з’являються розвідки про покоління “перших хоробрих”. Водночас існувала велика кількість дефініцій, пов’язаних зі спробами визначити першопрохідців у тих чи інших напрямках. Наприклад, Миколу Хвильового А. Лейтес називав центральною фігурою української пролетарської поезії (Лейтес, 1925: 22), а О. Білецький – засновником української “революційної прози” (Білецький, 1926: 133); Б. Коваленко проголосив Г. Михайличенка основоположником, а Миколу Хвильового – чільним представником “революційного імпресіонізму” (Коваленко, 1929: 12, 17); Михайло Доленго назвав Миколу Хвильового фундатором пролетарської прози (Доленго, 1927: 162); Володимир Коряк вважав І. Микитенку, П. Панча, Г. Епіку, А. Головка та І. Ле тими, хто створили масового пролетарського читача (Коряк, 1932: 101).

До конгломерату імен, які претендували на провідну роль у пролетарській творчості, долучалася ще одна тенденція: літературні розвідки пронизував пафос невдоволення пролетарською літературою. Так, 1927 року В. Гадзінський констатував: «<...> Ми повинні підкреслити факт відсутності “золотих імен” в українській революційній літературі. Українська література післяреволюційної доби не знайшла в собі творця, що став би синтезою епохи» (Гадзінський, 1927: 114). Микола Хвильовий, П. Тичина, В. Сосюра, В. Поліщук, М. Семенко, на думку критика, не демонструють у своїй творчості достатньої масштабності та сучасності.

Велика кількість оцінок стосовно історичних, стильових, жанрових, естетичних параметрів пролетарської літератури співіснувала із відсутністю дефініцій, а що ж таке пролетарське письменство, які критерії його визначення. Така ситуація підштовхнула В. Гадзінського до написання статті “До питання одної історичної плутанини” (1930). Опонуючи, як пише критик, величезній кількості історико-літературних і критичних статей 1918-1930 рр., він небезуспішно пробує вийти на вищий рівень рефлексії, пов’язуючи вирішення низки дискусійних аспектів із відповіддю на те, яка література є пролетарською, коли вона почалася і де пролягають межі впливу на неї буржуазної культури.

Пролетарська література, за визначенням Гадзінського, – це літературна продукція, “що в художній формі виявляє класові змагання і боротьбу пролетаріату, і є літературним висловленням класової боротьби пролетаріату України за визволення з-під гніту буржуазії, за скинення її і організацію своєї державної влади, тобто – перемоги, в напрямку – до соціалізму” (Гадзінський, 1930: 35). Важливо, що у центр своїх міркувань критик ставить літературний текст, а не біографію чи політичний світогляд письменника. Література – це продукт або ж документ історичної епохи, твердить він. Відштовхуючись від такої формули, Гадзінський стверджує: пролетарський зміст притаманний не лише буржуазній, а й передбуржуазній українській літературі, а тому 1917-1929 роки знаменують народження й існування не пролетарського, а радянського письменства. Приймаючи класову підоснову людського існування, Гадзінський закликає зважати на особливості історичного розвитку та не нав’язувати минулій літературі вимоги сучасності. “Немає розриву між українською літературою перед революцією і після революції. Не може бути розриву в діалектичному процесі літературної надбудови” (Гадзінський, 1930: 40), – писав критик.

Отже, дискутуючи із І. Куликом, В. Коряком та іншими авторами, Гадзінський заперечує, що “перших хоробрих” слід вважати засновниками української пролетарської літератури. Він виокремлює в пролетарській течії української літератури два періоди, включаючи у цей контекст і твори Західної України: 1) кінець XIX ст. – до 1917 року; 2) від 1917 року.

Проблема історичного і символічного початку заторкувала семантику самого слова “революція”, загострюючи питання про взаємодію політики та літератури, а також впливаючи на дискусії про роль авангарду в розвитку пролетарської культури. Бо якщо М. Семенко зазначав, що мистецька революція передувала соціальній (Семенко, 1919: 33), то В. Еллан-Блакитний твердив цілком протилежне: саме соціальна революція, писав він, спричинила революцію у царині мистецтва (Елланський, 1919: 22). Висловлювання Михайля Семенка і Василя Еллана-Блакитного, можливо, і не були в своїй основі полемічним діалогом, алекладаються у стратегії легітимізації, до яких вдавалися

представники обох провідних тогочасних дискурсів – футуристичного і власне пролетарського: ці два напрями однаково прагнули стати абсолютними у своєму культурницькому радикалізмі, обидва вдавалися до політизації мистецтва, а отже претендували на статус найбільших реформаторів мистецтва. Відповідно, важливим є аналіз їхньої взаємодії, а також симбіозу із іншими літературними стилями й суспільно-культурними ідеологемами, внаслідок чого з'являлися різноманітні дискурсивні конфігурації, «дивні» й еклектичні тексти.

Попри те, що жовтнева революція – як центральна подія радянської цивілізації – зазнавала сакралізації й міфологізації, її рецепція в українському пролетарському літературному дискурсі не була одноманітною. У першій половині 1920-х років критики роздумували, як і чому може змінюватися художнє бачення цієї події, які настрої повинні обрамлювати описи революційних часів. Зображення революції як негативної екзистенції чи травми стає у пролетарській критиці тим критерієм, що ставить під сумнів ідентифікацію того чи іншого тексту як пролетарського.

Крім того, виникали нюанси, пов'язані з українською національною революцією 1917-1920 рр. У цьому аспекті можна говорити про присвоєння пролетарським дискурсом доволі різних символів і текстів, а також про контамінацію та конфлікт двох революцій (російської пролетарської та української національної) у творчості низки письменників.

Крім великої кількості пропозицій щодо змістових і естетичних параметрів “жовтневої” літератури, в тогочасному літературознавчому полі визрівала потреба виробити “пролетарський стиль”, а дещо пізніше – ідея про пріоритет пролетарського реалізму. Як зауважив О. Білецький про тогочасні спроби уточнення стильової термінології, “завдання полягає не стільки у тому, аби віднайти термін, скільки у тому, аби воедино зібрати такі взаємопов'язані факти, які цим терміном можуть бути покриті” (Білецький, 1966: 497).

Вироблення нормативної поетики пролетарського реалізму зіштовхувалося з відсутністю взірцевих художніх творів. “Стилеві ознаки пролетарського реалізму <...> ще не конкретизовано остаточно в нашій літкритиці і не перекладено в теорії на мову художніх термінів», – писав Михайло Доленго (Доленго, 1928: 47). Хоча критики повсякчас прагнули ідентифікувати у художніх творах пролетарський реалізм, відзначаючи активне звертання письменників різних поколінь і напрямів до пролетарської тематики, часто вони були змушені використовувати характеристики на кшталт “революційна”, “революційно-селянська”, “революційно-партійна” література, “конструктивний реалізм” тощо.

Сутність і трансформації пролетарської белетристики можна прослідкувати, звернувшись до “Червоного роману” і роману “Бур'ян” А. Головка. Зважаючи на стильові й ідеологічні акценти, ці твори більшою мірою можна зарахувати до післяжовтневої чи пролетарської прози. Тогочасні критики справедливо відзначали амбівалентну

взірцевість цих текстів як пролетарських, помічаючи їхню залежність від “буржуазних” стилів, від селянського ціннісного світу і намагання його пролетаризувати.

Саме в межах українського пролетарського дискурсу виникають дві літературні полеміки: перша – між Елланом-Блакитним і Поліщуком про мінор і мажор в літературі, і друга – велика літературна дискусія 1925-1928 рр. Хоча доробок Поліщука і Хвильового демонструє намагання розширити розуміння пролетарського письменства, їхні пропозиції розгортаються у контексті культурних сенсів пролетаріату. Саме у пролетарській літературі, зауважує О. Сінченко, зароджуються ідеї “червоного” (А. Лейтес) та “азіатського” (М. Хвильовий) ренесансу, визріває бажання впливати на європейські літератури (Сінченко, 2010). Окремого наукового аналізу, отже, потребують концепти пролетарського авангарду та пролетарського європеїзму.

Ще однією прикметою літературного розвитку 1919-1934 рр. є співіснування пролетарської і марксистської критики. У тодішніх та сучасних українських розвідках існування двох критик присутнє як очевидність, але їхня типологія фактично не обґрунтована. І пролетарські, і марксистські критики трактували культуру з матеріалістичної та класової точки зору, але пролетарська критика значно більшою мірою позначена есеїзмом і еклєктизмом, увагою до змістових аспектів літературного твору. Натомість методологічні й теоретичні проблеми стають предметом рефлексії у працях марксистських критиків, причому їхньою метою упродовж тривалого часу було обґрунтування української літератури саме як пролетарської.

В. Хархун зазначає: уперше актуальність марксистської критики як ключового партійного механізму в організації літературного процесу на системному рівні проголошено в постанові ЦК КП(б)У “Політика партії у справі української художньої літератури”, а 1928 року започаткований журнал “Критика” висуває марксистську критику на першорядну позицію в організації літературного життя (Хархун, 2009: 104). Друга дата більш точно передає реальний стан речей. Це підтверджує, приміром, стаття Миколи Скрипника “Актуальні завдання українського літературознавства” (1929), у якій він зауважував, що українське літературознавство тільки починає робити перші кроки у напрямі застосування наукових, марксистко-ленінських методів. При цьому важливо підкреслити: метою створення кафедри літературознавства в Інституті марксизму України, який очолював М. Скрипник, є, за його словами, “творення нової української пролетарської культури” (Скрипник, 1929: 8). Подібно до статті М. Скрипника, огляди національних літератур, розвідки про методи і напрями розвитку української культури на сторінках журналу “Критика” незмінно апелювали до “пролетарської літератури”. Як синонімічні, уявлення про пролетарську та соціалістичну культуру функціонують у текстах критика-марксиста В. Юринця (Юринець, 1930).

Перехід від пролетарської до соцреалістичної концепції ілюструє стаття С. Щупака “Соціалістичний реалізм в художній літературі” (1934). На прикладі творчості Максима Горького С. Щупак демонструє рух письменника від пролетарського до більш досконалого варіанту: “Бо без соціалістичного будівництва й розвиненої соціалістичної культури не могло бути соціалістичного реалізму. Пролетарська література була, до речі, ще надто нечисленна, в багатьох пролетарських творах було ще чимало <...> впливів чужої поезики <...>” (Щупак, 1934: 10). Тільки в умовах соціалістичного будівництва, твердить Щупак, література набуває нової якості. У цій статті антагоністом буржуазної літератури виступає література вже не пролетарська, а соціалістична. Критицизм щодо тематичних і стильових векторів пролетарського мистецтва стає дедалі відчутнішим компонентом у марксистській критиці, і загалом – у літературному дискурсі періоду соцреалізму. Це додатково свідчить, що у випадку пролетарської та соціалістичної концепції літератури йдеться про споріднено-відмінні явища.

Пролетарській літературі в Україні притаманна своя логіка розвитку та проблематика, зумовлена політичними і культурно-історичними тенденціями XIX-XX століття. Перші періодичні видання, де бачимо спроби окреслити зміст пролетарського мистецтва українськими авторами, припадають на 1919 рік. Поступово чи не кожен український письменник і критик поставав перед потребою сформулювати свій власний статус у пролетарській культурі, легітимізувати власне бачення її засад і напрямів розвитку. При цьому стратегії реформування пролетарської літератури зазвичай не виходили поза ціннісну систему пролетарської доктрини. Український пролетарський дискурс мимоволі ставав тим полем, в якому утверджувалися цінності пролетарського світу, він був пронизаний самоцензурою і пропагандою, але водночас у ньому розгортався специфічний діалог між різними стратегіями літературного розвитку.

Головні проблеми “жовтневої” літератури, обговорювані тогочасними українськими авторами, стосувалися її витоків, засновників, традицій, буржуазних впливів, і нарешті – стильових орієнтацій. Приблизно від середини 1920-х років у пролетарській критиці зароджується й починає переважувати ідея пролетарського реалізму, який з часом був замінений на реалізм соціалістичний.

Література

1. Білецький О. К построению теории литературных стилей / О. К. Білецький // Білецький О. Збір. праць: [у 5 т.] / О. К. Білецький. – К. : Наукова думка, 1966. – Т. 3. – С. 495-504.
2. Білецький О. Про прозу взагалі та про нашу прозу 1925 року / О. К. Білецький // Червоний шлях. – 1926. – №3. – С. 133-163.
3. Елланський В. До проблеми пролетарського мистецтва / В. Елланський // Мистецтво. – 1919. – № 5-6. – С. 22-26.
4. Гадзінський В. До питання одної історичної плутанини / В. Гадзінський // Нова генерація. – 1930. – № 1. – С. 33-40.

5. Гадзінський В. Фрагменти стихії. Статті та рецензії 1921-1926 / В. Гадзінський. – Одеса : ДВУ, 1927. – 175 с.
6. Доленго М. Критичні етюди / М. Доленго. – Харків : ДВУ, 1925 – 73 с.
7. Доленго М. На межі (повість А. Головка "Бур'ян") / М. Доленго // Критика. – 1928. – № 2. – С. 43-56.
8. Доленго М. Післяжовтнева українська література / М. Доленго // Червоний шлях. – 1927. – № 11. – С. 154-172.
9. Донцов Д. Енгельс, Маркс і Лассаль про "неісторичні нації" / Д. Донцов // Літературно-науковий вісник. – 1914. – Кн. 2. – С. 312-332.
10. Єфремов С. За п'ять літ (1919-1923) / С. Єфремов // Історія українського письменства / Єфремов С. – Київ; Ляйпціг, 1919. Т. 2. С. 336-425.
11. Коваленко Б. Українська пролетарська література / Б. Коваленко. – К. : Бібліотека газети "Пролетарська правда", 1929. – 48 с.
12. Коряк В. Бойова путь (До п'ятиріччя ВУСПП'у й "Молодняка") / В. Коряк // Червоний шлях. – 1932. – № 1-2. – С. 93-104.
13. Коряк В. До брами / В. Коряк. – К., 1913 – 111 с.
14. Коряк В. Етапи / В. Коряк // Жовтень. Збірник, присвячений роковинам великої пролетарської революції. – Харків : Видання Всеукраїнського літературного комітету художнього сектора головлітосвіти, 1921. – С. 83-94.
15. Крижанівський С. Поезія 1917-1922 років / С. Крижанівський // Історія української літератури : [у 8 т.]. – К. : Наук. думка, 1970. Т. 6. – С. 91-136.
16. Лейтес А. Ренессанс украинской литературы / А. Лейтес. – Государственное издательство Украины, 1925. – 35 с.
17. Миронець Н. Епістолярні джерела про становлення і початок діяльності видавництва «Дзвін» (1907-1916 роки) / Н. Миронець. – Сіверянський літопис. – 2015. – № 4. – С. 182-200. – Режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/88995/20-Myronets.pdf?sequence=1>
18. Мудрак М. "Нова генерація" і мистецький модернізм в Україні / М. Мудрак. – К. : Родовід, 2018. – 350 с.
19. Наливайко Д. Замітки щодо ґенези й типології соціалістичного реалізму / Д. Наливайко // Слово і Час. – 2008. – № 9. – С. 46-52.
20. Поліщук В. Амальгама / В. Поліщук // Авангард. – 1929. – № 3. – С. 138-144.
21. Поліщук В. Чому я кинув Гарт? (До ЦК "Гарту" одвертий лист) / В. Поліщук // Вибрані твори / В. Поліщук. К. : Смолоскип, 2014. – С. 195-207.
22. Семенко М. Мистецтво переходової доби / М. Семенко // Мистецтво. – 1919. – № 2. – С. 33-34. (Підпис: П. Мертвопетлюйко).
23. Семенко М. Pro domo sua / М. Семенко // Вибрані твори / М. Семенко. К. : Смолоскип, 2010. – С. 268-269.
24. Сінченко О. Трансформація пролетарської літератури в умовах соцреалізму О. Сінченко. Studia Sovietica. – 2010. – № 1. – С. 77-88 – Режим доступу: http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/2016/1/O_Sinchenko_SS_1_GI.pdf
25. Скрипник М. Актуальні завдання українського літературознавства / М. Скрипник // Критика. – 1929. – № 6. – С. 3-8.
26. Хархун В. Соцреалістичний канон в українській літературі: ґенеза, розвиток, модифікації / В. Хархун. – Ніжин : ТОВ "Гідромакс", 2009. – 508 с.
27. Хвильовий М. Наш універсал до робітництва і пролетарських митців українських / М. Хвильовий, В. Сосюра, М. Йогансен // Жовтень. Збірник, присвячений роковинам великої пролетарської революції. – Харків : Видання

Всеукраїнського літературного комітету художнього сектора головлітосвіти, 1921. – С. 1-2.

28. Щупак С. Соціалістичний реалізм в художній літературі / С. Щупак // За марксо-ленінську критику. – 1934. – № 8. – С. 3-26.

29. Юринець В. До проблеми соціалістичної культури (Вступ до книги "Микола Бажан") / В. Юринець // Червоний шлях. – 1930. – № 2. – С. 106-118.

30. Якубський Б. Українська література за 10 років революції / Б. Якубський // Гарт. – 1927. – № 6-7. – С. 124-141.

References

1. Biletskyi, O. (1966). K postroeniyu teorii literaturnykh stilej [To the building of the theory of literary styles]. *Zibrannia prats u 5 tomakh – Collected works (Vols. 1-5)* (Vol. 3) (pp. 495-504). Kyiv: Naukova dumka [in Russian].

2. Biletskyi, O. (1926). Pro prozu vzahali ta pro nashu prozu 1925 roku [About the prose generally and about our prose in 1925]. *Chervonyi shliakh – Red pass*, 3, 133-163 [in Ukrainian].

3. Ellanskyi, V. (1919). Do problemy proletarskoho mystetstva [To the problem of proletarian art]. *Mystetstvo – Art*, 5-6, 22-26 [in Ukrainian].

4. Hadzinskiy, V. (1930). Do pytannia odnoi istorichnoi plutatyny [To the question of some historical confusion]. *Nova heneratsiia – New generation*, 1, 33-40 [in Ukrainian].

5. Hadzinskiy, V. (1927). Frahmenty stykhii. Statti ta retsenzii 1921-1926 [The fragments of the environment. Articles and Reviews 1921-1926]. Odesa: DVU [in Ukrainian].

6. Dolenho, M. (1925). *Krytychni etudy* [The critical etudes]. Kharkiv: DVU [in Ukrainian].

7. Dolenho, M. (1928). Na mezhi (povist A. Holovka "Burian") [On the border (A. Holovko's novel "Couch grass")]. *Krytyka – Critics*, 2, 43-56 [in Ukrainian].

8. Dolenho, M. (1927). Pisliazhovtneva ukrainska literatura [Post-October Ukrainian literature]. *Chervonyi shliakh – Red pass*, 11, 154-172 [in Ukrainian].

9. Dontsov, D. (1914). Enhels, Marks i Lassal pro "neistorychni natsii" [Engels, Marks and Lassalle about the „unhistorical nations“]. *Literaturno-naukovyi visnyk – Literary-Scientific Journal*, 2, 312-332 [in Ukrainian].

10. Yefremov, S. (1919). Za piat lit (1919-1923) [During the five years (1919-1923)]. Yefremov, S. *Istoriia ukrainskoho pysmenstva – The History of Ukrainian Literature* (Vol. 2) (pp. 336-425) [in Ukrainian].

11. Kovalenko, B. (1929). *Ukrainska proletarska literatura* [Ukrainian Proletarian Literature]. Kyiv: Biblioteka hazety "Proletarska pravda" [in Ukrainian].

12. Koriak, V. (1932). Boiova put (Do piatyrichchia VUSPP u "Molodniaka") [The battle way (dedicated to 5th anniversary of VUSPP and "Molodniak")]. *Chervonyi shliakh – Red pass*, 1-2, 93-104 [in Ukrainian].

13. Koriak, V. (1913). *Do bramy* [To the gates]. Kyiv [in Ukrainian].

14. Koriak, V. (1921). Etapy [The stages]. *Zhovten. Zbirnyk, prysviacheniy rokovynam velykoi proletarskoi revoliutsii – October. The collection devoted to Anniversary of the Great Proletarian Revolution*, Kharkiv: Vydannia Vseukrainskoho literaturnoho komitetu khudozhnogo sektora holovpolitosvity (pp. 83-94) [in Ukrainian].

15. Kryzhanivskyi, S. (1970). Poeziia 1917-1922 rokiv [The Poetry of 1917-1922]. *Istoriia ukrainskoi literatury (T. 1-8) – History of Ukrainian Literature (Vols. 1-8)* (Vol. 6) (pp. 91-136). Kyiv : Naukova dumka [in Ukrainian].

16. Leites, A. (1925). *Renessans ukrainskoj literatury* [Renaissance of Ukrainian Literature]. Gosudarstvennoe izdatelstvo Ukrainy [in Russian].

17. Myronets N. (2015). *Epistoliarni dzhherela pro stanovlennia i pochatok*

- diialnosti vydavnytstva «Dzvin»(1907-1916 roky) [Epistolary sources about the forming and start of the publishing house "Dzvin"]. *Siverianskyi litopys – "Siverian Chronicle"*. 4, 182-200. Retrieved: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/88995/20-Myronets.pdf?sequence=1> [in Ukrainian].
18. Mudrak, M. (2018). "Nova heneratsiia" i mystetskyi modernizm v Ukraini ["New Generation" and Artistic Modernism in the Ukraine]. Kyiv: Rodovid [in Ukrainian].
19. Nalyvaiko, D. (2008). Zamitky shchodo genezy y typolohii sotsialistichnoho realizmu [The notes about Socialistic Realism's Genesis and Typology]. *Slovo i Chas – Word and Time*, 9, 46-52 [in Ukrainian].
20. Polishchuk, V. (1929). Amalhama [Amalgam]. *Avanhard – Avant-guard*, 3, 138-144 [in Ukrainian].
21. Polishchuk, V. (2014). Chomu ya kynuv Hart? (Do TsK "Hartu" odvertyi lyst) [Why I had left "Hart"? (The sincere letter to CC 'Hart')]. *Vybrani tvory – Selected Works*. (pp. 195-207). Kyiv: Smoloskyp [in Ukrainian].
22. Semenko, M. (1919). Mystetstvo perekhodovoi doby [The Art of Transitional Ege]. *Mystetstvo – Art*, 2-6, 33-34 [in Ukrainian].
23. Sinchenko, O. (2010). Transformatsiia proletarskoi literatury v umovakh sotsrealizmu [The Transformation of Proletarian Literature in the Socialistic Realism]. *Studia Sovietica*, 1, 77-88. Retrieved: http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/2016/1/O_Sinchenko_SS_1_Gl.pdf [in Ukrainian].
24. Skrypnyk, M. (1929). Aktualni zavdannia ukraïnskoho literaturoznavstva [Actual Tasks of Ukrainian Literary Studies]. *Krytyka – Critics*, 6, 3-8 [in Ukrainian].
25. Kharkhun, V. (2009). *Sotsrealistychnyi kanon v ukraïnskii literaturi: geneza, rozvytok, modyfikatsii* [The Socialrealistic Canon in the Ukrainian Literature: genesis, development, modifications]. Nizhyn: TOV "Hodromaks" [in Ukrainian].
26. Khvylovyi, M. (1921). Nash universal do robitnytstva i proletarskykh myttsiv ukraïnskykh [Our manifestation to the workers and Ukrainian proletarian artists]. *Zhovten. Zbirnyk, prysviachenyi rokovynam velykoi proletarskoi revoliutsii – October*. The collection devoted to anniversary of the Great Proletarian Revolution, Kharkiv: Vydannia Vseukraïnskoho literaturnoho komitetu khudozhnogo sektora holovopolitosvity (pp. 1-2) [in Ukrainian].
27. Shchupak, S. (1934). Sotsialistychnyi realizm v khudozhnii literaturi [Socialistic realism in the fiction]. *Za markso-leninsku krytyku – To Marksist-Leninist Critique*, 8, 3-26 [in Ukrainian].
28. Yurnets, V. (1930). Do problemy sotsialistychnoi kultury (Vstup do knyhy "Mykola Bazhan") [To the Problem of Socialistic culture (Preface to the book "Mykola Bazhan")]. *Chervonyi shliakh – Red pass*, 2, 106-118 [in Ukrainian].
29. Yakubskiy, B. (1927). Ukraïnska literatura za 10 rokiv revoliutsii [The Ukrainian Literature after 10 years of Revolution]. *Hart – Hart*, 6-7, 124-141. [in Ukrainian].

АНОТАЦІЯ

Авторка статті обґрунтовує існування пролетарської концепції як окремого історичного явища й теоретичного конструкту в українській літературі 1919-1934 рр. Актуалізовано такі проблемні аспекти пролетарського дискурсу, як хронологія, генеалогія, революційна семантика, нормативна поетика, концепти пролетарського авангарду та пролетарського європеїзму.

Головні висновки статті такі:

1) сучасне вивчення пролетарського літературного дискурсу повинне зважати на увесь масив текстів пролетарського типу, в тому числі – дореволюційних, а також створених західноукраїнськими адептами пролетарського мистецтва та представниками української політичної еміграції, серед якої були прихильники марксистських ідей;

2) поява текстів пролетарського типу в Україні була як історично закономірною, так і політично зумовленою;

3) пролетарський етап української радянської літератури обіймає 1919-1934 рр.;

4) літературні наративи 1919-1934 рр. прикметні тим, що вони стають відгуком на реалії та настрої революційної/постреволюційної доби, у їхніх структурах спостерігається контамінація та конфлікт двох революцій (пролетарської та національної), а зображення революції як негативної екзистенції чи травми стає у пролетарській критиці тим критерієм, що ставить під сумнів ідентифікацію того чи іншого тексту як пролетарського;

5) упродовж 1919-1934 уявлення про пролетарську та соціалістичну культуру є часто синонімічними, проте поступово негативізм щодо пролетарської культури стає важливим компонентом марксистської критики;

6) соціалістичний реалізм приходить на зміну пролетарському реалізму.

Ключові слова: пролетарська література, революція, пролетарський реалізм, нормативна поетика.